

ГО «Детектор медіа» ■ Київ ■ 2016 ■

СПЕЦІАЛЬНИЙ ЗВІТ

**ВИСВІТЛЕННЯ КОНФЛІКТУ
НА СХОДІ В УКРАЇНСЬКИХ
МЕДІА: ДОСЛІДЖЕННЯ
ЦІНОСТЕЙ, УСТАНОВОК
ТА ПРАКТИК ЖУРНАЛІСТІВ**

Висвітлення конфлікту на Сході в українських медіа.

Спеціальний звіт. – К., ГО «Детектор медіа». - 19 ст.

Автор звіту, керівник дослідницької групи:

Дар'я Орлова

За редакцією **Діани Дуцик**

Спеціальний звіт підготовлено ГО «Детектор медіа», яка є правонаступницею ГО «Телекритика», в рамках проекту, який здійснювався у партнерстві з Офісом Координатора проектів ОБСЄ в Україні за фінансової підтримки Посольства Великобританії в Україні.

ГО «Детектор медіа» у лютому-березні 2016 року провела дослідження журналістських практик, поширених в редакціях, уявлень журналістів про свою роль в процесі висвітлення конфлікту, а також орієнтирів, які визначають практики журналістів. Під час дослідження було проведено 30 інтерв'ю з журналістами та дві фокус-групи за участі 17 журналістів. У дослідженні взяли участь журналісти й редактори, які безпосередньо висвітлювали різні теми, пов'язані з конфліктом. Дослідження охопило вісім загальнонаціональних телеканалів, три надцять регіональних телерадіокомпаній (включно з обласними філіями НТКУ), шість загальнонаціональних онлайн-медіа, шість загальнонаціональних друкованих видань, дев'ять регіональних друкованих видань та онлайн-медіа.

фото: Pixabay

© ГО «Детектор медіа», 2016

© Яна Добрянська – дизайн та верстка, 2016

ДОСЛІДЖЕННЯ

Спеціальний звіт

2016

ВИСВІТЛЕННЯ КОНФЛІКТУ НА СХОДІ В УКРАЇНСЬКИХ МЕДІА:
ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННОСТЕЙ, УСТАНОВОК ТА ПРАКТИК ЖУРНАЛІСТІВ

ЯК УКРАЇНСЬКІ ЖУРНАЛІСТИ РОЗУМІЮТЬ СВОЮ РОЛЬ У ВИСВІТЛЕННІ КОНФЛІКТУ

У ДОСЛІДЖЕННІ ВЗЯЛИ УЧАСТЬ:

47 ЖУРНАЛІСТІВ

42 ЗМІ

ТЕНДЕНЦІЇ

ПЛЮРАЛІЗМ У ПІДХОДАХ ДО
ВИСВІТЛЕННЯ КОНФЛІКТУ;

ВІДСУТНІСТЬ УНІВЕРСАЛЬНИХ
ПРАВИЛ ВИСВІТЛЕННЯ
КОНФЛІКТУ.

РЕДАКЦІЙНІ ПРАКТИКИ

- + відсутні прописані редакційні правила;
- + професійні стандарти – предмет інтерпретації журналістів, а не політика редакцій;
- + існує відчуття непевності щодо можливості дотримання стандартів без шкоди для країни;
- + журналісти опираються на власний досвід та знання, а не на редакційні настанови;
- + журналісти не можуть бути «на ділі» через відчуття співпричетності.

ПІДХОДИ ДО ТЕМ:

- найбільше уваги і симпатії журналістів отримують українські військові;
- уникання тем, які можуть нашкодити образу українських військових та зіграти на руку російській пропаганді;
- менше уваги отримують переселенці, мешканці звільнених та окупованих територій через менший інтерес аудиторії до цих тем, проблеми з доступом та неоднозначне ставлення до цих соціальних груп; проте журналісти загалом не схиляються до надмірних узагальнень та свідомі проблеми стереотипізації в медіа;
- більшість виключають представлення іншої сторони конфлікту у своїх матеріалах.

СТАВЛЕННЯ ЖУРНАЛІСТІВ ДО ДІАЛОГУ З МЕШКАНЦЯМИ ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ:

- більшість вважає, що діалог потрібен;
- нема розуміння, з ким вести діалог;
- не готовність брати на себе відповідальність за просування ідеї діалогу.

ГО «Детектор Медіа» у лютому-березні 2016 року провела дослідження журналістських практик, поширені в редакціях, уявлення журналістів про свою роль в процесі висвітлення конфлікту, а також орієнтирів, які визначають практики журналістів. Було проведено 30 інтерв'ю з журналістами та 2 фокус-групи за участі 17 журналістів. Дослідження охопило 8 загальнонаціональних телеканалів, 13 регіональних телерадіокомпаній (включно з обласними філіями НТКУ), 6 загальнонаціональних онлайн-медіа, 6 загальнодержавних друкованих видань, 9 регіональних друкованих видань та онлайн-медіа. Були представлені ЗМІ таких міст: Полтава, Луцьк, Вінниця, Львів, Чернівці, Миколаїв, Кіровоград, Дніпропетровськ, Івано-Франківськ, Чернівці, Краматорськ, Одеса, Ужгород, Харків, Суми, Запоріжжя, Северодонецьк та Київ (журналісти загальнодержавних видань)

Проект здійснювався у партнерстві з Офісом Координатора проектів ОБСЄ в Україні за фінансової підтримки Посольства Великої Британії в Україні.

British Embassy
Kyiv

1

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Висвітлення українськими медіа тем, пов'язаних із конфліктом на сході країни, стало предметом багатьох досліджень, експертних оцінок та коментарів, що пояснюється гостротою проблеми та значним суспільним резонансом.

Більшість досліджень, утім, ґрунтуються на аналізі контенту медіа. Натомість безпосередні практики журналістів, їхні уявлення про стандарти роботи в умовах конфлікту залишаються, здебільшого, поза фокусом вивчення.

Запропоноване дослідження має на меті заповнити цю прогалину, зосередивши дослідницьку увагу саме на журналістах, їхніх підходах та ціннісних орієнтаціях щодо висвітлення конфлікту і пов'язаних тем, а також на редакційних практиках українських ЗМІ.

Метою дослідження є:

- з'ясувати, якою журналісти бачать свою роль у висвітленні конфлікту й дотичних тем;
- виявити їхні погляди й орієнтири, якими вони керуються у своїй роботі в умовах конфлікту;
- з'ясувати, які редакційні практики та стандарти висвітлення дотичних до конфлікту тем поширені в українських медіа.

Це дослідження є продовженням попереднього проекту — «Моніторингу конфліктно чутливого висвітлення груп, дотичних до конфлікту, центральними та регіональними телеканалами», здійсненого ГО «Телекритика». Результати моніторингу стали відправною точкою для глибшого дослідження практик, поширених у редакціях, уявлень журналістів про свою роль у висвітленні конфлікту, а також орієнтирів, які визначають практики журналістів. ■

2

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Виходячи зі сформульованої мети й дослідницьких завдань, ми поєднали методи напівструктурзованих глибинних інтерв'ю та фокус-групового обговорення.

Обидва методи є ключовими для досліджень, що аналізують досвід представників певних соціальних груп, а також їхні уявлення та погляди з певних питань. Саме ці методи дозволяють глибше зрозуміти досвід респондентів, їхні установки та мотивації.

Поєднання інтерв'ю з фокус-групами дозволяє, з одного боку, зrozуміти індивідуальний досвід журналістів, їхні погляди на проблему та редакційні практики, з іншого боку — простежити групову динаміку, спонтанну взаємодію між колегами та їхню реакцію на твердження інших учасників обговорення щодо доволі контролерсійних і чутливих тем.

Учасникам дослідження гарантувалась анонімність з огляду на дражливість обговорюваних питань. ■

3

ВИБІРКА ДОСЛІДЖЕННЯ

Під час дослідження було проведено 30 інтерв'ю з журналістами та дві фокус-групи за участі 17 журналістів. У дослідженні взяли участь журналісти й редактори, які безпосередньо висвітлювали різні теми, пов'язані з конфліктом, однак рівень зачученості опитаних журналістів до цих тем варіється.

Хоча дослідження не є репрезентативним, вибірка журналістів була здійснена з метою якомога ширше представити різні типи ЗМІ та регіони. Таким чином, 47 журналістів та редакторів, які взяли участь у дослідженні, представили 16 областей та м. Київ і 42 ЗМІ.

Дослідження охопило вісім загальнонаціональних телеканалів, тринадцять регіональних телерадіокомпаній (включно з обласними філіями НТКУ), шість загальнонаціональних онлайн-медіа, шість загальнонаціональних друкованих видань, дев'ять регіональних друкованих видань та онлайн-медіа. Були представлені ЗМІ таких міст: Полтава, Луцьк, Вінниця, Львів, Чернівці, Миколаїв, Кіровоград, Дніпропетровськ, Івано-Франківськ, Краматорськ, Одеса, Ужгород, Харків, Суми, Запоріжжя, Сіверодонецьк та Київ (журналисти загальнонаціональних видань). ■

Регіони України, у яких здійснювалось дослідження

4

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Загальний огляд

Інтер'ю з журналістами та обговорення в форматі фокус-групи показали відсутність єдиного, домінантного підходу до висвітлення конфлікту й тем, дотичних до конфлікту. Натомість можна спостерігати значний плюралізм у підходах, професійних орієнтирах та високий рівень непевності щодо «правильного» висвітлення тем, пов'язаних із конфліктом, серед журналістів. Такий плюралізм та непевність, з одного боку, свідчать про доволі високий рівень рефлексії журналістів щодо того, яким має бути адекватне і професійне висвітлення конфлікту. З іншого боку, це є свідченням того, що українська журналістська спільнота досі не виробила універсальних правил та настанов, досі триває пошук професійних орієнтирів у журналістському середовищі. Крім того, такий редакційний плюралізм показує відсутність координованої державної цензури медіа в умовах війни. Ніхто з опитаних журналістів не згадав про спроби державних органів влади впливати на контент іхніх ЗМІ щодо висвітлення конфлікту й дотичних тем.

Серед згаданого різноманіття підходів у різних українських медіа умовно можна виокремити три типи: усвідомлено активістський / патріотичний, підкреслено професійний / нейтральний та змішаний.

Патріотичний, або активістський підхід передбачає свідоме зосередження на представленні української («нашої») сторони, ігнорування «іншої» сторони як нелегітимної, можливий компроміс із традиційними професійними стандартами «мирного часу» задля боротьби з російською пропагандою. Такий підхід був найменш представлений в інтер'ю та фокус-групах із журналістами, що, однак, контрастує з попередніми дослідженнями контенту медіа. Це може свідчити про певні відмінності в поглядах окремих журналістів та більш усталеними практиками й підходами редакцій медіа.

Другий тип, підкреслено професійний, або нейтральний передбачає беззастережне дотримання професійних журналістських стандартів і є здебільшого характерним для медіа, які декларують роботу за західними стандартами (наприклад, українські редакції міжнародних медіа, деякі незалежні українські ЗМІ).

Найбільш поширеним серед журналістів виявився третій підхід, змішаний, для якого притаманне розуміння важливості стандартів, дотримання окремих із них, але також багато дилем та непевності. Такий підхід також має різні варіації, різні пропорції «дотримання стандартів» vs. «прагнення допомогти / не нашкодити українській стороні».

Поширеність змішаного підходу, високий рівень непевності журналістів щодо різних аспектів висвітлення тем, пов'язаних із конфліктом, показує брак інституціоналізації редакційних практик щодо висвітлення цих тем. Опитані журналісти переважно зазначали, що в їхніх редакціях немає писаних правил, затверджених стандартів роботи в умовах конфлікту. Усне проговорювання підходів, стандартів та дискусійних питань також є нечастим і великою мірою залежить від ініціативи журналістів, а не редакторів.

Таким чином, розуміння професійних стандартів у більшості українських медіа (крім тих ЗМІ, що чітко декларують дотримання західних стандартів журналістики) віддане на розсуд самих журналістів. Особливо це стосується регіональних медіа. Тому журналісти загалом більш схильні керуватися власними поглядами / досвідом, аніж усталеними редакційними практиками та стандартами.

Тема конфлікту в структурі порядку денного

Дослідження також показало велику вагу особистого фактору та індивідуальних ініціатив, які йдуть від журналістів. Переважна більшість журналістів, які взяли участь у дослідженні, самі висловили бажання займатися темами, пов'язаними з конфліктом. Значна частина опитаних походить із Донеччини та Луганщини; вийхавши з тих регіонів у різний час, вони добре розуміють контекст, мають напрацьовану базу контактів у регіоні, особисто зацікавлені у висвітленні цих проблем та часто ініціюють теми з огляду на власний досвід і знання ситуації. Таким чином, можна дійти **висновку про значну роль особистого фактора у формуванні порядку денного щодо тем, пов'язаних із конфліктом, в українських ЗМІ**. Лише в декількох медіа з-поміж тих, що потрапили до вибірки дослідження, є цілеспрямована редакційна політика «тримати руку на пульсі» ситуації в Донбасі як на звільнених, так і окупованих територіях. ■

Висвітлення тем, пов'язаних із конфліктом: досвід журналістів та редакційні практики

Одне з центральних завдань дослідження полягало у з'ясуванні, як журналісти оцінюють важливість та актуальність тем, пов'язаних із конфліктом.

Абсолютна більшість опитаних журналістів вважає теми, пов'язані з конфліктом, одними з найприоритетніших для українських ЗМІ та суспільства. Водночас, ґрунтуючись на своїх спостереженнях, більшість опитаних журналістів зауважили **падіння інтересу** до цих тем серед аудиторії, тимчасом як політичні події вийшли на передній план. Відносно спокійна ситуація в зоні конфлікту, а також утома від постійної напруги, на думку журналістів, привели до зниження інтересу серед аудиторії, а відтак і до зменшення висвітлення цих тем засобами масової інформації. В своїх оцінках більшість журналістів покладалася на власні враження, однак декілька опитаних аргументували це даними дослідження аудиторії (онлайн-статистикою та глядацькими рейтингами).

«Тут треба зазначити, що люди вже втомилися від війни. Вони вже втомилися від усіх цих тем. І тому ЗМІ, орієнтуючись на зацікавленість людей, теж починають потрохи забувати про ці теми» (журналіст загальнонаціонального каналу).

«Мы наблюдаем такую тенденцию, что еще, наверное, год назад все, — то есть из "Яндекс-метрики" и "Гугл аналитикс", — что связано с АТО, читалось просто отлично, а сейчас интерес к АТО и к переселенцам у людей спадает, и волонтерские организации тоже говорят, что уже меньше поступлений и тяжелее людям выживать...» (журналист регионального онлайн-видання).

«У нас, на жаль, є боротьба за рейтинги. Тому вже тривалий час у нас не торкаються ані теми війні, ані переселенців. Адже певний період часу показав, що люди просто перемикають телеканали, коли звучить ця тема. На жаль, так склалося. Певний час я дуже часто іздила в АТО знімати. Ми привозили звідти репортажі, коли це була тема №1 і топова. Людям було не те що цікаво, це складно назвати цікавістю, але люди дивилися. Але тепер, на жаль, навіть редакційного завдання такого не ст縟ть. Поки там не відбудеться щось таке, що знову здіймає хвилю цікавості людей, на жаль... Немає заборони, ні, нічого такого. Просто це не є найважливішою темою» (журналіст загальнонаціонального телеканалу).

^{1/} З огляду на анонімність ми приховуємо не лише регіон та ЗМІ, а й стать респондента, тому всіх респондентів визначено словом «журналіст».

Теми й герої

Проведені інтерв'ю та фокус-групові обговорення засвідчили, що журналісти, особливо телевізійних каналів, віддають перевагу матеріалам про *військових*. Цей висновок підтверджує результати «Моніторингу конфліктно чутливого висвітлення груп, дотичних до конфлікту, центральними та регіональними телеканалами».

Особливо увага до військових пояснюється кількома чинниками.

По-перше, історії про військових, на думку більшості опитаних журналістів, є найбільш цікавими та значущими для загальноукраїнської аудиторії, оскільки військові безпосередньо наражаються на велику небезпеку та від іхніх дій залежить ситуація в країні й безпека інших громадян. По-друге, мобілізація так чи інакше зачепила більшість родин, що також сприяє інтересу аудиторії до тем, пов'язаних із військовими.

Телевізійники окремо зауважили потребу в яскравій картиці й сюжеті, які легше отримати, знімаючи історії про військових.

Крім того, варто додати, що переважна більшість журналістів, які пишуть на теми конфлікту, так чи інакше перебуває в тісному контакті з військовими, що посилює їхню присутність у медіадискурсі.

Регіональні журналисти також зазначили, що багато уваги приділяють матеріалам про військових, які представляють їхні регіони. Є ще й економічний чинник: більшість регіональних журналістів мають змогу потрапити в зону АТО лише разом із військовими та волонтерами. Тож і свої матеріали вони здебільшого присвячують цим групам.

Також спрацьовує чинник емпатії: оскільки журналисти багато спілкуються з військовими, переймаються їхньою долею, відчувають вдячність за службу — це проявляється в їхніх матеріалах, кількості уваги та позитивному зображення військових.

«Військовим, військовим — мені здається, що це нині найважливіше. В принципі, вони на собі несуть найбільший тягар, і вони за це відповідальні. Якщо їх там не буде, то, можливо, ми з вами будемо біженцями і сім'ями загиблих і так далі. Тому від них нині все залежить. (...) Поки вони там — я можу бути тут. Якщо вони звідти підуть, можливо, мені доведеться піти. Тому я особисто ім вдячний, я їх підтримую, я якусь увагу ім завжди приolloю. Я їх поважаю, я готовий ім багато вібачити і сподіваюся, що з цього з'явиться якась притомна українська армія. От про це й пишу» (журналіст загальнонаціонального друкового видання).

Подібна логіка й відчуття вдячності визначає увагу до волонтерів із боку медіа. Декілька журналістів пояснили висвітлення діяльності волонтерів бажанням розповісти про позитивні історії допомоги, про відданість звичайних громадян спільній справі. Втім, загалом в інтерв'ю журналісти значно рідше згадували волонтерів, аніж військових, що, ймовірно, можна пояснювати загалом зменшенням інтенсивності висвітлення діяльності волонтерів порівняно з гострою фазою конфлікту.

«Ми настільки співпереживали... Тому коли люди (волонтери) почали щось добре робити, ми були на роботі. Ми теж чимось допомагали своїм, але на увазі не так масштабно, як вони. То ми почали це все висвітлювати. І чим більше ми висвітлювали, тим більше люди підключалися» (журналіст регіонального телеканалу).

Теми, пов'язані з **переселенцями, мешканцями звільнених та окупованих територій**, на думку журналістів, менше висвітлюються порівняно з військовими в силу низки причин.

По-перше, проблеми переселенців залишаються тими самими, що й півроку тому, а розв'язання цих проблем практично немає, тому в редакціях доволі поширене міркування, що такі матеріали не є цікавими для широкого загалу.

«Много проблем. А вот решений проблем нету. Да, о чем говорить? То есть, еще раз рассказать, а вот они там живут в каких-то там развалинных общежитиях, или вообще там где-то скитаются, ну, мы им помогли, государство им ничего не дало, кроме этой помощи — 400 гривен» (журналіст регіонального онлайн-видання).

Дехто з журналістів навіть наводив дані рейтингів, які свідчили про відносно низький інтерес до тем про переселенців з боку аудиторії.

«Не всегда все темы идут. Самое интересное — если брать зрителей, — да, нам приходят рейтинги, — то почему-то тема про переселенцев не сильно пошла у нас...» (журналіст регіонального телеканалу)

По-друге, багато журналістів, особливо з регіональних медіа, пояснюють меншу кількість матеріалів про ці соціальні групи **браком ресурсів, браком доступу й питанням безпеки**. Переважна більшість регіональних ЗМІ не має можливості відправити своїх кореспондентів у прифронтову зону, адже це потребує значних коштів і передбачає відповідальність за їхню безпеку. Абсолютна більшість опитаних регіональних журналістів їздила в зону конфлікту **або з волонтерами, або власним коштом**, що, зокрема, визначало фокус їхніх матеріалів звідти. Ба більше, регіональні редакції часто знеохочують журналістів від поїздок на схід України, мотивуючи це питанням безпеки.

Важливо також, що багато журналістів мають більш неоднозначне ставлення до переселенців, мешканців звільнених та окупованих територій, аніж до військових, що часто зумовлено різним досвідом спілкування з представниками цих соціальних груп та поглядами журналістів. Дехто з журналістів зауважував, що переселенці гірше йдуть на контакт. Доволі поширеними є уявлення про мешканців Донбасу як людей із «промитими пропагандою мізками». Також звучали тези про те, що всі лояльні до України мешканці, радше за все, виїхали з окупованих територій. Утім, проведені інтерв'ю дозволяють дійти висновку про те, що опитані журналісти загалом **не схильні надмірно узагальнювати свої спостереження та категорично екстраполювати особистий досвід спілкування з цими соціальними групами**.

«Ми на штампах сидимо, ми знову все зводимо до теми “нам шкода, нам шкода, нам шкода...” Знаєте, це таке... З цієї групи просто роблять таке — ну давайте поплачмо з ними. Їхня трагедія не досліджується як така. Тому що це важко зробити. Важко туди їхати (...) Іноді нас кидає в якісь крайності. Тो ми хочемо їх почути, то ми хочемо їх залити бетоном. Такі прості варіанти. Але простих варіантів у цій ситуації немає. Залишилися тільки еволюційні варіанти, це надовго. Я думаю, в тому й неадекватність. Важко до них добрatisя, важко їх розкрити, тому що вони не хотять розкриватися. Тому що вони — як людина, якій боляче і яка вдягає маски. Й вони хотять відбитися цими масками від проблеми» (журналіст загальнонаціонального телеканалу).

«Переселенці — різні. Є такі, які оптимістично налаштовані, які говорять про все: як їх бомбили, як вони ховалися, без переживань. А деякі цю тему — наче її не існує — просто закрили і все, “ми переїхали, все”, нічого не розказують. Особливо це стосується жінок, у яких чоловіки там лишилися. Тобто коли питаєш, а де Ваш чоловік — він в Донецьку. Ну і так далі. Диво дивне, чого він в Донецьку, так? Навіть доводиться боротися з собою. Знаєте, такі суперечності, як журналіст і людина, от чому людина в “ополченні”? А його дружина тут і отримує пільги, просить чогось від держави, України? Але я намагаюся приглушити внутрішній голос, працювати професійно, так би мовити, на жодну сторону конфлікту не стаючи своєю думкою. Але це завжди боляче, спілкуватися з ними, завжди ти бачиш, що людина все втратила, починає тут з нуля, і не в усіх це виходить» (журналіст загальнонаціонального телеканалу).

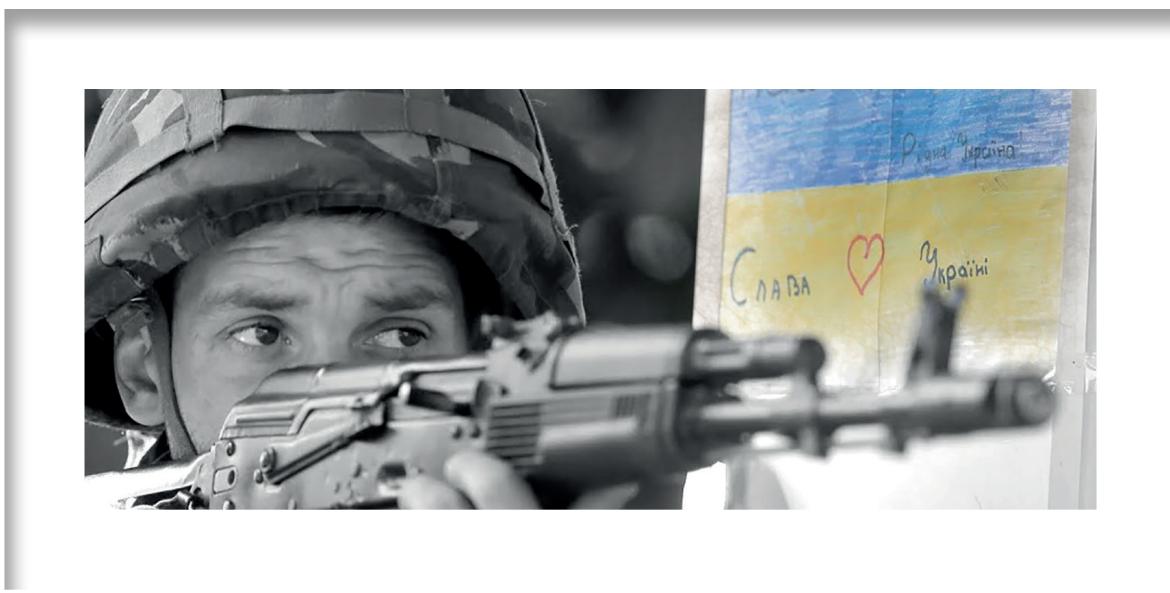
Знаковим також є те, що значна частина опитаних журналістів не згадала мешканців окупованих територій серед постраждалих груп. Однак є частина журналістів, які зауважують такі перекоси в медіа-

ДОСЛІДЖЕННЯ

Спеціальний звіт

2016

контенті й хотіли би бачити більше матеріалів про життя мешканців звільнених та окупованих територій.

«Мне кажется, не хватает историй людей. Ведь политика — это все равно политика. Нет понимания, что война — это люди. И часто в украинской информационных реалиях есть такой миф, что, мол, "вот мы начертчили границу, поставили этот поребрик, а за поребриком жизни нет". За этой границей, с другой стороны, жизни нет. А это не так. Там есть жизнь. Там есть свои условия жизни. Там есть свои жизненные процессы. И мне кажется, что это интересно. Но это мое субъективное мнение. Люди, ставя границы, считают, что информационно они тоже ограждаются, считают, что проблемы там заканчиваются. И самое главное заблуждение, что проблемы, происходящие за установленной границей, не влияют на всю Украину. Хотя эта граница все-таки условная, но в общественных реалиях я наблюдаю, что многие люди по эту сторону поребрика оградились» (журналіст загальнонаціонального ЗМІ).

Також журналісти зі ЗМІ, які мають можливості отримати контент із окупованих територій, говорили про високу популярність таких матеріалів в умовах браку інформації.

«В нас журналісти неодноразово їздili в Крим, і завжди рейтинги високі, завжди людям цікаво. Потім, якщо дивитися перегляди в інтернеті, також дуже багато і репортів, і переглядів, і, звісно, Донбас. В нас є кілька стрімерів, які не показують свого обличчя, але знімають просто на телефон, пересилають нам так само, Донбас, тобто окуповані території (...) Іх завжди читають, дуже добре ідуть саме матеріали з окупованих територій» (журналіст загальнонаціонального онлайн-медіа).

Тобто, можна дійти висновку, що для переважної більшості українських ЗМІ пріоритетним є висвітлення тем, пов'язаних із українськими військовими; мешканці звільнених територій, дещо меншою мірою й мешканці звільнених територій, залишаються **поза фокусом уваги** з низки причин (через брак доступу, особисте ставлення, через відсутність артикуляції цієї проблеми на державному рівні тощо). В умовах браку чіткого редакційного запиту на матеріали про мешканців звільнених та окупованих територій велику роль відіграє **особистий фактор**, а саме активність окремих журналістів, які мають ґрунтовне розуміння контексту, проблем та ініціюють їх висвітлення. Крім того, є невелика група медіа, **редакційна політика яких передбачає сталій інтерес до висвітлення тем, пов'язаних із ситуацією на Донбасі**.

Емоційна напруга та ідентифікація з «нашою стороною»

Всі журналісти, які взяли участь у дослідженні (за декількома винятками) зазначали, що висвітлення конфлікту й дотичних тем супроводжувалося надзвичайно високою емоційною напругою для них. Багато опитаних журналістів говорили про свій досвід у термінах «пропускання через себе», настільки близькими для них стали проблеми геройїхніх матеріалів та болісною тема війни загалом.

Емоційна напруга, відчуття співпричетності, з одного боку, та небезпеки для власної країни, з іншого, вплинули на розуміння журналістами своєї професійної ролі в умовах конфлікту. Переважна більшість опитаних журналістів сказали, що не можуть бути повністю «над ситуацією». Однак різні журналісти продемонстрували різний рівень проблематизації адекватності такого підходу: дехто був категоричний в ідентифікації себе з «українською стороною», дехто висловлював розуміння слабкостей та обмежень цієї позиції. Втім, усі зауважили, що журналістам дуже важко абстрагуватися від ситуації та мати абсолютно нейтральну перспективу.

«Щоби бути над ситуацією, треба бути далеко від ситуації. От, наприклад, конфлікт у Сирії, тут українські журналісти можуть бути над ситуацією. Але оцей конфлікт, він відбувається безпосередньо в нашій країні, гинуть наші люди, страждає наша держава, наші люди. Тому журналіст не може бути над ситуацією. Ні в якому разі. Я зараз пригадав: завжди, коли я чую фразу “незалежне ЗМІ”, в мене одразу постає питання — незалежне від чого? Від грошей, від людей? Так от і в цьому... над чим можуть бути журналісти? Якщо вони в цьому середовищі живуть, висвітлюють ці проблеми? А ці проблеми доводиться пропускати через себе. Не можна бути над ситуацією» (журналіст загальнонаціонального телеканалу).

«Я думаю, что в Украине, возможно, и хотелось бы быть над ситуацией, но это невозможно. Почему? Потому что... ну отлично, в Сирии можно быть над ситуацией. Да? Там все равно, кто победит, кто воюет... Но когда непосредственно тебя преследует ДНР, и тебя объявили уже там преступником просто за твои материалы, то трудно быть над ситуацией. Когда твоих знакомых убили или закрыли — трудно быть над ситуацией. Когда военная агрессия против твоей страны — тоже трудно быть над ситуацией. То есть, над ситуацией — это как? Мы можем дойти до абсурда, каких-то нейтральных формулировок. Не признавая очевидного. Но тут я не знаю — тут даже нейтралітета не может быть. Вот как, например, можно нейтрально описать анексию Крыма? Мы будем либо писать “присоединение Крыма”, будем писать “референдум” без кавычек? Тогда это будет точка зрения России» (журналіст загальнонаціонального друкованого видання). ■

Професійні стандарти в умовах конфлікту: редакційні практики й погляди журналістів

Інтер'ю та фокус-групи з журналістами показали, що питання професійних стандартів у роботі журналіста під час висвітлення тем, пов'язаних із конфліктом, недостатньо добре артикульовані та пропрацьовані в більшості редакцій.

Хоча всі опитані журналісти погодилися з тим, що професійні стандарти важливі навіть в умовах збройного конфлікту, значна частина журналістів не змогла чітко сформулювати, які ж ці стандарти. Багато журналістів говорили про стандарти у своїх редакціях у термінах «само собою зрозумілого», однак ім часто було складно чітко окреслити ці «загальнозрозумілі» стандарти.

«Ні, тут, бачите, працюють вже достатньо зрілі люди, професіонали, які самі розуміють деякі речі, яких тому сюди і взяли. Їм не треба нічого пояснювати. Єдине — якщо виникають якісь проблеми, то це обговорюють» (журналіст загальнонаціонального друкованого видання).

«Ну звісно, що це такі речі (стандарти), які в принципі не обговорюються. Це по дефолту. Дефолтні правила. Звісно, ми дотримуємся стандартів журналістики. Звісно, ми шукаємо джерела. В принципі, іноді ми говоримо про конкретні факти, не завжди запитуючи другу сторону. Часто друга сторона просто ховається від нас. Іноді ми просто говоримо про речі очевидні. І ми кажемо, що це — очевидний факт» (журналіст загальнонаціонального телеканалу).

«Так що в нас певна дискусія є, але це дискусія професійна. Нам ніхто не каже, що слова “терорист” не можна використовувати. Можна. Або ви маєте показувати всіх людей із “ДНР”, “ЛНР” поганими. Тому — показуй добрими, якщо є добре. В нас у цьому плані демократія. Я не знаю, може, в рамках України це проблема, що немає спільноти позиції, якоїсь інформаційної політики як такої. Але ми вільне суспільство і це один з плюсів. Ми тому програємо інформаційну війну, звичайно» (журналіст загальнонаціонального телеканалу).

Лише журналісти декількох загальнонаціональних ЗМІ впевнено сформулювали, яких стандартів вони зобов'язані дотримуватися, що дозволяє дійти висновку: в цих редакціях є або писані правила, або добре обговорювані неписані правила. Натомість переважна більшість опитаних журналістів зосереджувалася лише на деяких стандартах (передусім — перевірки інформації).

Таким чином, в абсолютній більшості редакцій, особливо регіональних медіа, бракує **інституціоналізації професійних стандартів**. Інтерв'ю показали, що в багатьох випадках стандарти є предметом **інтерпретації журналістів**, а не «продуктом» редакцій. Немає універсальних етичних правил — кожного разу журналіст приймає рішення, виходячи з обставин і власної інтуїції.

З-поміж різних аспектів професійних стандартів питання **термінології** було найбільш опрацьованим у ЗМІ, оскільки значна частина (здебільшого загальнонаціональних) редакцій змогли виробити певні підходи до називання сторін конфлікту, подій та явищ, хоча зазвичай ці підходи є «усною домовленістю». Але навіть у питанні термінології одностайноті та повної визначеності серед українських ЗМІ немає, інколи — немає одностайноті навіть усередині одного ЗМІ. Переважна більшість журналістів говорили про намагання вживати більш-менш нейтральну лексику, однак значна частина ЗМІ вирішила перейняти офіційну термінологію штабу АТО.

«Чесно кажучи, тут сам вибирає на свій розсуд, як це краще називати. Якихось чітких обмежень, що так пишемо, а так не пишемо, ці слова вживаємо, а ці ні, то ні (...) Якихось таких обмежень, коли ми працюємо над темою, нам редактор зверху не ставить, що пиши так і так. Просто може підказати, в якому руслі, де копати чи запитати когось. А правил як таких немає. Головне — виважено, обґрунтовано, без перекручень» (журналіст загальнонаціонального видання).

«Нашу сторону ми называемо “українські військові” або “українська армія”. Другу сторону — “сепаратисти”, “так звані” або “самопроголошені ДНР, ЛНР”. Ми уникаємо там називати їх “терористами”. Ну, принаймні, я особисто уникаю, тому що не вважаю, що це тероризм» (журналіст загальнонаціонального видання).

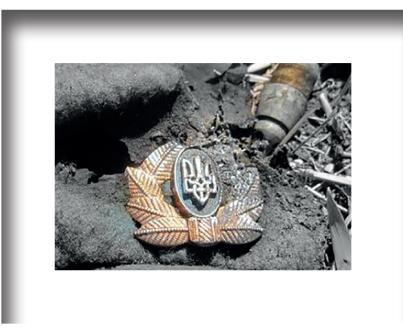
«Я для себе вирішую, що ми не вживаємо слово “ополченець”. Це слово вже прижилося як схвальне відносно цих бойовиків, тому ми їх так не називаємо. Ми не вживаємо якихось назви, “коловаді” чи “вата”. Ми вживаємо класичні терміни, які увійшли до лексикону АТО. Якщо це місцеві, які взяли зброю, то “сепаратисти”. Причому

ДОСЛІДЖЕННЯ

Спеціальний звіт

2016

ВИСВІТЛЕННЯ КОНФЛІКТУ НА СХОДІ В УКРАЇНСЬКИХ МЕДІА:
ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННОСТЕЙ, УСТАНОВОК ТА ПРАКТИК ЖУРНАЛІСТІВ

не обов'язково взяли зброю. Там може бути навіть мер, який там закликає зі зброєю в руках робити якісь протидержавні речі. Якщо це місцевий, він зі зброєю і стріляє, це вже "терорист", бо він уже агресивний, насильницький бій провадить. А якщо це росіянин, то ми так і кажемо "російські війська" (журналіст загальнонаціонального телеканалу).

Розмірковуючи про професійні стандарти, більшість журналістів робили акцент на тому, що журналісти повинні не брехати, перевіряти інформацію, бути стриманими й не підбурювати аудиторію.

Дослідження також показало, що хоча загалом в українському журналістському середовищі є розуміння нормативної важливості стандартів об'єктивності та збалансованості, в умовах конфлікту журналісти відчувають непевність щодо можливості дотримання цих стандартів без потенційної шкоди для країни. Крім того, частина журналістів зазначила, що не можуть бути повністю відстороненими і збалансованими через емоційну напругу та громадянську позицію.

«Об'єктивність... Хоча, я вам скажу, є один дуже важкий момент в умовах "інформаційної війни". Коли для того, щоб дотриматися об'єктивності, потрібно вислухати всі точки зору. І якщо її використовувати, власне, висвітлюючи політику російсько-української війни, то це гра на руку ворога. Оскільки ти слухаєш його позицію, а це є відверта брехня (...) Я вам скажу так: я знаю, що ця відповідь буде розцінена вами як негативна. Я вважаю, що наявнисно потрібно змінювати правила, тому що ми є учасниками інформаційної війни. Оскільки є інформаційна війна, є гібридна війна, а інформація є зброєю, то, відповідно, ми не можемо... Скажімо так, ось ці правила, вони можуть спрацювати як зброя проти країни. Відповідно, якщо це йде на шкоду країні та майбутньому, ми повинні це переглядати. Хоча я розумію, що має бути якась така об'єктивність. Але в деяких моментах, в умовах гібридної війни, вона може бути шкідлива» (журналіст регіонального видання).

«Коли ти на чужій війні, там дуже легко працювати за стандартами Бі-бі-сі. Дуже легко бути над хваткою, дуже легко бути об'єктивним. Якщо тобі до серця ані цей бік конфлікту, ані інший, то тобі, в принципі, однаково, як ця війна буде розвиватися, що там буде. Звісно, завжди викликають такі сильні почуття: біль, смерті, діти, які не мають де жити, але це таке людське... Але це не формує твою громадянську позицію по відношенню до того, хто правий у цьому конфлікті, а хто ні. І ти якось не так ретельно і не так сильно над цим замислюєшся. А коли війна відбувається в твоїй країні, тут бути над "схваткою" неможливо, я вважаю. Як неможливо представити там висвітлення агресії нацистської Німеччини до Росії, так неможливо уявити зараз висвітлення війни. Бо я відчуваю, що якщо Україна є стороною конфлікту по відношенню до російської агресії, то є жертвою цієї агресії. Як громадянин цієї країни я також жертва» (журналіст загальнонаціонального телеканалу).

Питання збалансованості та подачі кількох поглядів виявилося одним із найбільш суперечливих для журналістів, особливо стосовно висвітлення позиції «іншої сторони». В деяких ЗМІ (здебільшого в тих, які є або недавно ще були державними, та декількох комерційних медіа) є чітко артикульована позиція не цитувати «терористів», оскільки це сприяє їхній легітимації.

Найбільша ж частина опитаних журналістів пояснили брак представлення іншої сторони об'єктивними обмеженнями, неможливістю отримати доступ до тієї сторони. Водночас, майже ніхто не звертався по інформацію до протилежної сторони й не робив спроб акредитуватися там. Редакційна політика лише кількох медіа передбачає обов'язкове цитування представників так званих ДНР та ЛНР.

В деяких медіа періодично з'являються матеріали, що містять позицію «іншої сторони», але зазвичай це є ініціативою окремих журна-

лістів (які добре обізнані з контекстом і спеціалізуються на цих темах), натомість не усталеною редакційною практикою.

«Редакционная политика заключается в объективности. То есть, мы стараемся не каким-то образом давать, но тут сложно дать возможность высказаться той стороне. Потому что она, как правило, ничего не говорит. То есть, она вещает какими-то штампами. Но мы пытаемся: например, когда я пишу расследование, условно говоря, про ситуацию в Донецкой области, я обязательно цитирую местных. Или Александра Жучковского, или, бывает, того же Губарева... Но не в виде комментария, потому что они мне не дают его. А в виде комментариев их в соцсетях. То есть, я нахожу, что они пишут, например, в Фейсбуке или "ВКонтакте". И я цитирую эту запись» (журналіст загальнонаціонального видання).

Окремо варто зауважити, що журналісти декількох комерційних телеканалів розповідали: їхня редакційна політика допускає й навіть заохочує певний рівень суб'єктивності журналіста, покликаний додати гостроти й цікавості історіям. За такої редакційної логіки стандарт балансу відсувається на задній план.

Тож можна дійти висновку, що переважна більшість українських ЗМІ більш чи менш свідомо «виключає» представлення іншої сторони у своїх матеріалах на теми, пов’язані з конфліктом на сході України.

Водночас, є частина журналістів, зокрема й серед тих, хто працює в медіа з редакційною політикою «терористів не цитуємо», які проблематизують відсутність позиції іншої сторони в медійному дискурсі.

«Є такий стандарт — не подавати думку терористів. Тобто, звісно, баланс думок зараз порушується, адже ми даемо тільки одну сторону конфлікту. Ми даемо лише думку тих, хто розділяє думку української влади. Це Збройні сили України, це люди, які є прихильниками нинішньої української влади. Ми зовсім не даемо іншу думку, так званих сепаратистів, їх ніби не існує, в сюжетах ми не можемо надати їм навіть доступу до того, щоб висловитись. Я не знаю, чому так відбувається, але є така заборона... Це не на рівні редакції, це така, я думаю, внутрішня цензура. Як це так — я подам думку терориста, того ж Гіркіна чи ще когось? Така внутрішня цензура, що це неможливо. Якщо я подам, то редактор, можливо, скаже, ти що, з глупду з'їхав, адже це вперше в історії, що ти робиш. Так, але, в принципі, дуже погано, що ми не даемо думки всіх сторін конфлікту» (журналіст загальнонаціонального телеканалу).

В контексті роботи журналістів із джерелами важливо зазначити, що значна частина опитаних журналістів поскаржилася на роботу з офіційними представниками військових структур, а також поставили під сумнів достовірність «офіційної інформації».

«Главная проблема, которая с самого начала была, — это то, что официальная позиция государства — Генштаба, погранслужбы, разных ведомств — расходится с реальностью. И довольно сложно понять, что происходит на самом деле. То есть, если бы мы составили картину происходящего по цитатам из выступления Андрея Лысенко, это была бы совершенно искаженная картина, в которой либо все абсолютно спокойно и ничего не происходит, а в реальности там стреляют и ведутся боевые действия; либо все очень плохо и идет наступление России, и нам срочно нужно куда-то уезжать, хотя там все абсолютно спокойно. Поэтому приходится постоянно проверять, перепроверять» (журналіст загальнонаціонального онлайн-медіа).

Таким чином, можна констатувати, що загальними тенденціями є уникнення представлення іншої сторони, але водночас і недовіра до офіційного дискурсу української сторони (заяв посадовців та військового керівництва). Головними джерелами інформації для журналістів переважно виступають військові та волонтери, меншою мірою — цивільне населення. ■

Самоцензура, редакційний та громадський тиск

Хоча переважна більшість опитаних журналістів сказали, що почуваються доволі вільними у висвітленні тем, пов'язаних із конфліктом, глибше дослідження дозволило виокремити обмеження, які більшою чи меншою мірою відчувають журналісти.

По-перше, йдеться про самообмеження, **самоцензуру**. Частина журналістів зазначили, що в їхній практиці були випадки уникання певних тем, висвітлення яких могло би, на їхню думку, нашкодити, наприклад, українським військовим. В більшості випадків такої самоцензури журналісти аргументували це загрозою російської пропаганди.

«Потім деколи стикаєшся з інформацією про, наприклад, злочини і різні порушення, які чинять українські військові. І про це теж не хотілося писати, тому що ми розуміємо, як це підхопить проросійська пропаганда (...) Якби ми були в певному вакуумі, в нас не було би східного, західного сусідів — то про це можна було б писати, але ми маємо російську пропаганду, яка відстежує всі новини й відбирає весь негатив, а потім роздуває. Деколи я особисто приймав рішення не писати про такі речі» (журналіст загальнонаціонального друкованого видання).

Втім, деято з опитаних журналістів висловив категоричну позицію щодо неправильності замовчування неприємної інформації.

«И вот это предположение, что можно врать, если это якобы на благо государства — это абсолютная чушь, потому что ничего хорошего от лжи не остается... Журналист должен информировать, и хватить уже спасать человечество своими правдами, хватит нести какую-то миссию — если информация правдива, ее нужно давать, какой бы она ни была» (журналіст регіонального онлайн-медіа).

Загалом можна дійти висновку, що є категорія журналістів, які категорично проти самоцензури задля благородної мети, однак переважна більшість висловлюють невпевненість у ставленні та схильні до компромісів зі стандартами залежно від конкретних ситуацій.

Журналісти також відчувають певний **тиск із боку редакцій**, хоча зазначають, що **мають значно більше свободи** порівняно з висвітленням політичних процесів і тем. Тиск, який відчувають, існує як із позиції «дотримання стандартів», так і в контексті компромісу із стандартами.

Зазвичай у таких випадках ідеться не про безпосередній тиск / вимоги редакторів, а радше про розуміння журналістами, що є належним чи не належним у конкретній редакції, т. зв. «редакційної політики». Зокрема, деякі журналісти розповідали, що мають більш радикальну позицію порівняно зі редакційною, але приймають стандарти збалансованості, деято згадував про існування «табу» на висвітлення певних груп, деято із журналістів відчував «тиск» щодо необхідності висвітлювати дії української армії з максимально позитивної перспективи.

«Моральная дилемма в том, что ты ограничен какими-то очень жесткими рамками по стандартам... Ты не можешь их называть террористами... Ты говоришь: "лидер группировки ДНР, так называемый министр". Ну у меня моральная проблема в том, что я видела, как это все происходит, я сама оттуда и мне хочется иногда просто "матом" в своем сюжете их назвать, рассставить "кто есть кто", но должна быть объективность и нейтральность. Должны каждой стороне конфликта дать определенное количество времени высказаться, узнать все стороны конфликта. Иногда мне просто очень не хочется давать третью сторону ДНР, но приходит-

ДОСЛІДЖЕННЯ

Спеціальний звіт

2016

Вплив особистого досвіду та поглядів на висвітлення тем, пов'язаних із конфліктом

ся її давати, потому що інакше, якщо вона не буде представлена, у людей, які живуть там, відсутні можливості слухати. Поэтому приходиться» (журналіст загальнонаціонального онлайн- медіа).

«Ми не знаємо реального стану речей. Навіть якщо, приміром, нам якийсь учасник АТО розкаже про те, що відбувалися обстріли мирних територій з боку української армії, ми не можемо це дати: «як це так, ми же принизимо свою армію, ми принизимо своє керівництво», тобто і ми таке просто замовчуюмо і не даємо в ефір. Дуже багато розповідали мені теж учасники АТО, що, приміром, коли був обстріл, командир сів на БТР і поїхав із поля бою. Але він сам просив: «мені соромно про це казати, давайте це без камери». І таких дуже багато речей відбувається без камери. Вони нібіто хочуть висловити, донести до нас, до журналістів, що насправді там все не так гладко, там це дуже-дуже великий бардак. Але є така і в них внутрішня цензура, і в нас внутрішня цензура, щоб це показувати. Тобто навіть якщо ми дамо такий синхрон про те, що там командир побіг із поля бою, залишивши батальйон під обстрілами, це буде виглядати якось дивно. Тобто ми таке не даємо (...) Е такі деталі, які ми замовчуюмо. Все ж таки тенденція показувати геройчність нашої армії, якимось ореолом її так оповити. Це мені не дуже подобається» (журналіст загальнонаціонального телеканалу)

Тісно пов'язаний із самоцензурою љ **громадський тиск**: частина опитаних журналістів зауважили, що відчувають деякий страх реакції на якийсь критичний матеріал. Журналісти пригадували випадки, коли викривальні матеріали ставали причиною звинувачень журналістів у «зраді», «антиукраїнській позиції». Особливо це стосується матеріалів про українських військових.

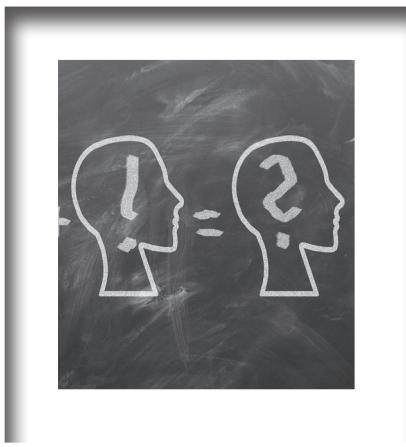
«Вот дилемма — боишься иногда, что скажут, что у тебя антиукраинский фильм. Например, журналисты одного телеканала делали сюжет о том, что украинские военные мародерствуют. Это тема? Тема. Это правда? Правда. Долг украинских журналистов — это освещать? Да. Но, с другой стороны, они сразу же столкнулись с тем, что они антиукраинские, дали хлеб для российской пропаганды и так далее. Вот тут твое патриотическое и профессиональное вступают в схватку. Это, конечно, очень сложно, тут в каждом отдельном случае ты решаешь, как поступить. То есть, нет четкого правила, что я поступаю так-то и так-то» (журналіст регіонального телеканалу).

Зважаючи на досить низький рівень інституціоналізації редакційних практик в українських ЗМІ, великої ваги набувають особисті чинники: особистий та професійний досвід журналіста, а також його погляди.

В контексті досвіду серед опитаних журналістів можна умовно виділити кілька груп. Поділ на групи обумовлений не так віком і досвідом у професії, як сформованістю професійної ідентичності та схильністю до рефлексії. Перша група журналістів — ті, хто тривалий час працюють у ЗМІ, особливо в регіональних, і мають сформовані уявлення про свою професію та обов'язки. Друга група журналістів — досвідчені практики зі сформованими уявленнями, однак більш схильні до рефлексії, проблематизації ролі журналіста й практик висвітлення тем, пов'язаних із конфліктом. Третя група — переважно молоді журналісти (і загальнонаціональних, і регіональних медіа), які перебувають у пошуках професійних орієнтирів та загалом більш схильні приймати західні установки щодо професійних стандартів.

Для першої групи притаманна більша інертність у підходах та практиках (скажімо, менше рефлексій щодо термінології), журналісти зазвичай працюють у редакціях, менше їздять «у поле». Представники другої групи є зазвичай дуже активними й ініціативними, багато матеріалів готовують із відряджень і фактично у своїх медіа виконують

роль agenda-setters щодо тем, пов'язаних із конфліктом. Журналісти з третьої групи демонструють високий рівень рефлексії та відкритість до нових орієнтирів, багато хто з них згадував стандарти Бі-бі-сі та посилився на досвід, здобутий на різних професійних тренінгах.

Великий вплив на журналістів також мають **фактори досвіду безпосередньої роботи «в полі» та знання контексту**. Ті журналісти, які мають змогу активно їздити в зону конфлікту, загалом демонструють глибше розуміння нюансів, менш схильні до узагальнень, стереотипізації різних соціальних груп, краще знають проблеми регіону, військових і т. д. Так само журналісти, які мали **більше контакту з регіоном** до початку конфлікту, які географічно перебувають біжче, здебільшого схильні до комплексного погляду на ситуацію, тоді як журналісти з більш віддалених регіонів, які рідко мають нагоду з'їздити у відрядження на схід, — демонструють більш спрощене розуміння ситуації. Особливо варто зауважити групу активних журналістів, які самі походять із Донбасу чи Криму та порушують багато важливих тем і впливають на порядок денний медіа загалом.

Інтерв'ю засвідчили існування широкого спектру **поглядів** на конфлікт та ситуацію серед журналістів, що дозволяє зробити висновок про відбиття суспільного зрізу. Більшість опитаних розглядає конфлікт як наслідок агресії Росії, однак значна частина журналістів зауважили інші рівні конфлікту: історичні, економічні чинники, роль ідентичності.

Загалом у більшості опитаних журналістів є досить комплексне розуміння причин конфлікту. Чим більша зацікавленість темою, чим краще знання контексту — тим комплексніше журналісти розглядають та аналізують конфлікт. Цікаво, що переважна більшість журналістів висловлювали **критичне ставлення** до української влади загалом та її дій у контексті конфлікту й дотичних тем (наприклад, критикували брак державної політики щодо переселенців, недостатні зусилля для забезпечення армії тощо). ■

Погляди на діалог

Одне з важливих питань дослідження стосувалося поглядів журналістів на можливий діалог та якою вони бачать роль журналістів у такому діалозі.

В загальних термінах абсолютна більшість вважає **діалог важливим і потрібним**, однак практично в усіх журналістів одразу виникало запитання: «**а з ким діалог?**» Значна частина журналістів зауважила, що, знаючи ситуацію зблизька, вони не бачать можливості для реального діалогу з представниками окупаційної влади. Дехто з журналістів (меншість) висловив категоричну тезу, що з терористами не можна вести діалогу в принципі.

«Я вважаю — діалог з тією стороною потрібен. Але питання: з ким саме? Тобто, там є терористи, які, по суті, зараз узурпували владу і які під виглядом, що вони представляють всіх, відстоюють свої інтереси. От з цими людьми, я вважаю, перемовини вести ніяк не можна. Але, з іншого боку, немає представників всіх тих людей, які задіяні там у конфлікті, які б висловлювали інтерес. Тобто, з одного боку, перемовини вести треба, а з іншого — їх нема з ким вести» (журналіст загальнонаціонального телеканалу).

«С кем говорить с той стороны? Мне нравится эта риторика, это по-человечески. В принципе — разговаривать надо. Но скажите мне, с кем говорить? Вот конкретно назовите людей — там Вася Пупкин, еще кто-то. С кем говорить? Лично мое субъективное мнение состоит в том, что я пока не вижу, с кем говорить на оккупированных территориях. И оккупированная территория не видит, с кем говорить здесь.

Как это решить — уже следующий вопрос. Я, к сожалению, не знаю таких людей, которые в оккупационной власти готовы к диалогу» (журналист загальнонаціонального ЗМІ).

Розмірковуючи про те, з ким варто вести діалог, значна частина журналістів висловилася за діалог зі звичайними мешканцями окупованих територій. Ці ж журналісти зауважили, що відчувають дедалі більше відмежування українського суспільства й держави від мешканців окупованих територій і вбачають у цьому загрозу для потенційної реінтеграції.

«З місцевим населенням потрібно, звісно. Ми цих людей забуваємо, вони стають чужі. І цей процес, на жаль, триває. Ми стаемо один до одного чимдалі більше чужі. Ось тут, я вважаю, треба терміново вживати заходів, бо вине ще пару років і буде, як у Молдові. Придністров'я — це вже відрізаний шматок» (журналист загальнонаціонального телеканалу).

«Проблема в том, что наше государство перестало их считать своими гражданами» (журналист загальнонаціонального онлайн-медіа).

Більшість журналістів так чи інакше висловлювали запит на артикульовану державну політику як щодо мешканців окупованих територій, так і щодо сценаріїв потенційної реінтеграції цих людей. В умовах браку сформульованої державної політики, більшість журналістів не готові брати на себе відповідальність за просування ідеї діалогу.

«Задача журналиста, мне кажется, продолжать делать то, что они делают, возможно, с большей интенсивностью. У нас не хватает информполитики именно в Украине, — я не буду называть это пропагандой, но нужно людям давать понимание того, что Украина заинтересована сохранить эти территории, нужно призывать к какому-то диалогу и так далее. Это очень важно, и на государственном уровне, — я не знаю, пускай это... как угодно это можно называть, — но должен быть какой-то госзаказ на какие-то программы, фильмы, допустим, программы, которые направлены на то, чтобы люди понимали вообще, как это все происходит. Потому что люди потерялись уже в этой информационной мишуре. Как переселенка мне сказала — если вы на той стороне отключите телевидение, говорит, — они через три дня запутаются, за что они. Понимаешь? То есть, они не знают, за что они. А здесь они тоже не знают, чего им ждать, они не понимают, что вообще происходит. Они живут и живут, день прожил — и слава Богу, все живы, все здоровы — и слава Богу. А что будет дальше?» (журналист регіонального телеканалу).

Та водночас є частина активних журналістів (активна меншість), які вважають, що журналісти можуть стимулювати політичне керівництво до вироблення державної політики через свої матеріали, систематичне висвітлення проблем та життя на звільнених та окупованих територіях. ■

ВИСНОВКИ

Спеціальний звіт

2016

ВІСВІТЛЕННЯ КОНФЛІКТУ НА СХОДІ В УКРАЇНСЬКИХ МЕДІА:
ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННОСТЕЙ, УСТАНОВОК ТА ПРАКТИК ЖУРНАЛІСТІВ

ВИСНОВКИ

Інтер'ю з журналістами та обговорення в форматі фокус-групи дозволили виявити низку тенденцій, пов'язаних із висвітленням конфлікту й дотичних тем у середовищі журналістів.

● В українських ЗМІ існує значний плюралізм у підходах і редакційних політиках щодо висвітлення конфлікту, а також серед журналістів спостерігається високий рівень непевності щодо професійних орієнтирів; це свідчить про те, що українська журналістська спільнота досі не виробила універсальних правил, а журналісти перебувають у пошуку професійних орієнтирів.

● Українським ЗМІ бракує інституціоналізації редакційних практик щодо висвітлення тем, пов'язаних із конфліктом. Тому журналісти загалом більш схильні керуватися власним досвідом і поглядами, а не усталеними редакційними практиками й стандартами.

● Особистий фактор — а саме активність окремих журналістів, багато з яких є вихідцями з Донбасу та Криму, добре розуміють контекст проблем і часто відвідують зону конфлікту та порушують важливі питання — є вагомим чинником формування порядку денного українських ЗМІ щодо тем, пов'язаних із конфліктом.

● Серед журналістів є одностайнє розуміння важливості теми конфлікту, однак більшість спостерігає зниження інтересу аудиторії до цих тем у зв'язку з накопиченою втомою та відносно спокійною ситуацією в зоні АТО, а отже й зменшення інтенсивності висвітлення цих тем у медіа.

● Українські військові отримують найбільше висвітлення в ЗМІ порівняно з іншими соціальними групами, що потерпають від конфлікту, оскільки, на думку журналістів, історії про військових є найбільш цікавими для аудиторії, важливими для суспільства та яскравими. Також спрацьовує чинник емпатії журналістів, які підтримують тісний контакт із військовими та вболівають за них.

● Теми, пов'язані з переселенцями, мешканцями звільнених та окупованих територій, на думку журналістів, отримують дещо менше висвітлення у зв'язку з меншим інтересом із боку аудиторії, браком ресурсів ЗМІ, проблемами з доступом. Крім того, журналісти мають більше неоднозначне ставлення до цих соціальних груп порівняно з військовими. Втім, журналісти загалом не склонні до надмірних узагальнень та свідомі проблеми стереотипізації в медіа.

● Емоційна напруга, яка супроводжує висвітлення конфлікту, та відчуття співпричетності вплинули на переосмислення журналістами своєї професій-

ної ролі в умовах конфлікту. Більшість журналістів вважає, що не можуть бути повністю «над ситуацією», хоча багато хто усвідомлює небезпеки такої позиції.

● Питання професійних стандартів у роботі журналіста під час висвітлення тем, пов'язаних із конфліктом, в більшості редакцій недостатньо добре артикульовані. В багатьох випадках стандарти є предметом інтерпретації журналістів, а не політикою редакцій.

● Загалом в українському журналістському середовищі є розуміння нормативної важливості стандартів об'єктивності та збалансованості, однак в умовах конфлікту журналісти відчувають непевність щодо можливості дотримання цих стандартів без потенційної шкоди для країни. Тому більшість українських ЗМІ більш чи менш свідомо «виключає» представлення іншої сторони у своїх матеріалах про конфлікт. Тим часом є група журналістів, яка проблематизує відсутність позиції іншої сторони в медійному дискурсі.

● Журналісти загалом вважають, що досить вільні у висвітленні тем, пов'язаних із конфліктом (особливо порівняно з політичними темами), однак деякі журналісти відчувають тиск редакції, громадський тиск та свідомі можливої самоцензури. Зокрема, йдеється про уникання тем, які би могли нашкодити образу українських військових та зіграти на руку російській пропаганді.

● Вагомими факторами впливу на висвітлення конфлікту є досвід безпосередньої роботи в зоні конфлікту та розуміння контексту. Ті журналісти, які мають змогу активно ізходити в зону конфлікту, добре напрацьовані контакти, а також ті, хто мав більше контакту з регіоном до початку конфлікту, — демонструють більш комплексний погляд на ситуацію та глибше розуміння нюансів. Натомість журналісти, які переважно висвітлюють теми конфлікту з редакцій та перебувають далеко від зони конфлікту, схильні до спрощеного розуміння ситуації.

● Більшість журналістів підтримують ідею діалогу, однак не розуміють, із ким саме цей діалог можливий. На думку журналістів, брак теми діалогу в медіа пов'язаний із відсутністю чітко артикульованої державної політики щодо майбутнього окупованих територій та мешканців цих територій. За таких умов більшість журналістів не готові брати на себе відповідальність за просування ідеї діалогу, хоча готові такий діалог висвітлювати. ■